

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

VOL.3 № 3

2026

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING AXLOQIY TARBIYAGA OID QARASHLARI

Urakova Nargiza Salomovna

Xalqaro innovatsion universitet, falsafa fanlari nomzodi

Annotatsiya

Ushbu maqolada Sharq mutafakkirlarining axloqiy tarbiyaga oid qarashlari ilmiy-tahliliy nuqtai nazardan ko'rib chiqiladi. Al-Forobiy, Ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy va boshqa buyuk mutafakkirlarning axloqiy-falsafiy merosida inson kamoloti, ma'naviy barkamollik va tarbiya tamoyillariga oid g'oyalar zamonaviy pedagogika bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Adabiyotlar sintezi va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanilgan holda mavzuning zamonaviy ta'lim amaliyoti uchun ahamiyati asoslab beriladi. Maqola natijasida Sharq axloqiy tarbiya kontseptsiyasining universal va betakror jihatlarini aniqlanadi hamda ularni zamonaviy ta'lim jarayoniga tatbiq etish imkoniyatlari ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: Sharq mutafakkirlari, axloqiy tarbiya, ma'naviy kamolot, pedagogik meros, islom falsafasi, inson tarbiyasi, axloq nazariyasi.

ВЗГЛЯДЫ ВОСТОЧНЫХ МЫСЛИТЕЛЕЙ НА МОРАЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ

Уракова Наргиза Саломовна

Международный инновационный университет, кандидат философских наук

Аннотация

В данной статье рассматриваются взгляды восточных мыслителей на нравственное воспитание с научно-аналитической точки зрения. Идеи о совершенствовании личности, духовном развитии и принципах воспитания, содержащиеся в нравственно-философском наследии Аль-Фараби, Ибн Сины, Юсуфа Хас Хаджиба, Алишера Навои и других великих мыслителей, анализируются в контексте современной педагогики. На основе методов синтеза литературы и сравнительного анализа обосновывается значимость данной темы для современной образовательной практики. В результате исследования выявляются универсальные и самобытные аспекты восточной концепции нравственного воспитания, а также раскрываются возможности их применения в современном образовательном процессе.

Ключевые слова: восточные мыслители, нравственное воспитание, духовное совершенствование, педагогическое наследие, исламская философия, воспитание человека, теория морали.

VIEWS OF EASTERN THINKERS ON MORAL EDUCATION

Urakova Nargiza Salomovna

International Innovation University, Candidate of Philosophical Sciences

Abstract

This article examines the views of Eastern thinkers on moral education from a scientific and analytical perspective. Ideas concerning personal development, spiritual excellence, and the principles of upbringing found in the moral and philosophical heritage of Al-Farabi, Ibn Sina, Yusuf Khass Hajib, Alisher Navoi, and other great thinkers are analyzed in relation to contemporary pedagogy. Using methods of literature synthesis and comparative analysis, the relevance of this topic for modern educational practice is substantiated. As a result of the study, the universal and distinctive aspects of the Eastern concept of moral education are identified, and

the possibilities of applying them in the modern educational process are demonstrated.

Keywords: Eastern thinkers, moral education, spiritual perfection, pedagogical heritage, Islamic philosophy, human upbringing, ethics theory.

Sharq mutafakkirlarining axloqiy tarbiyaga oid qarashlari insoniyat madaniyati va ma'naviyatining bebaho xazinasini tashkil etadi. IX–XV asrlarda yashab ijod etgan buyuk allomalar — Al-Forobiy, Ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Kaykovus, Alisher Navoiy va boshqalar o'zlarining falsafiy, adabiy va pedagogik asarlarida inson kamolotining mohiyatini, axloqiy barkamollikka erishish yo'llarini chuqur ilmiy asosda talqin etganlar. Ularning merosi nafaqat o'z davri uchun, balki bugungi globallashuv sharoitida ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Shu bois zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish jarayonida Sharq mutafakkirlarining axloqiy merosiga murojaat etish dolzarb ilmiy-amaliy masala sifatida e'tirof etilmoqda [1]. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari, milliy ma'naviy qadriyatlarni tiklash va mustahkamlash borasidagi davlat siyosati mazkur mavzuning tadqiqot doirasini yanada kengaytirdi [2]. O'zbekiston mustaqillikka erishganidan so'ng milliy-ma'naviy merosni o'rganish va targ'ib etish yangi bosqichga ko'tarildi. Ayni shu kontekstda Sharq mutafakkirlarining axloqiy ta'limotini zamonaviy pedagogik-psixologik bilimlar bilan sintez qilib o'rganish zarurati tug'ilmoqda [3,4].

Mavzuning dolzarbligi shundaki, yoshlarni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash masalasi bugungi kunda ham eng muhim ijtimoiy vazifalardan biri bo'lib qolmoqda, va bu vazifani hal etishda o'tmish buyuk allomalarning tajribasidan foydalanmaslik xato bo'lur edi. Ilmiy adabiyotlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, Sharq mutafakkirlarining axloqiy merosini o'rganishga oid bir qator fundamental va tatbiqiy tadqiqotlar mavjud. Biroq ushbu maqolada ilk bor Sharq renessansi mutafakkirlarining axloqiy tarbiya konsepsiyasi yaxlit tizim sifatida tahlil qilinib, uning zamonaviy ta'lim jarayoniga tatbiq etish imkoniyatlari ko'rsatiladi. Maqolaning asosiy maqsadi — Sharq mutafakkirlarining axloqiy tarbiyaga oid qarashlarini tizimli tahlil qilish va ularning zamonaviy pedagogika uchun nazariy-metodologik ahamiyatini asoslashdir.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy, tarixiy-genetik va ilmiy sintez metodlaridan foydalanildi. Manbaviy bazani Sharq mutafakkirlarining birlamchi manbalari, shuningdek mavzu bo'yicha so'nggi yillarda nashr etilgan ilmiy maqolalar tashkil etadi. Adabiyotlar tahlili Sharq mutafakkirlarining axloqiy tarbiyaga oid g'oyalarni to'rt asosiy yo'nalishda o'rganishni nazarda tutadi: insonning tabiat va jamiyatdagi o'rni, axloqiy fazilatlar tasnifi, tarbiya metodlari va ijtimoiy muhitning roli. Tadqiqotchilar Sharq mutafakkirlarining axloqiy merosini o'rganishda turli yondashuvlarni qo'llaganlar. Xolmirzayeva S.N. Sharq renessansi davridagi allomalarning axloqiy, siyosiy va falsafiy qarashlarini yoshlar tarbiyasi kontekstida tahlil qilib, ular merosining ko'p qirrali ekanligini asoslab bergan [8]. Uning tadqiqotida Al-Forobiy "Fozil odamlar shahri" asarida yoritgan axloqiy idealni, Ibn Sinoning "Tib qonunlari" va "Kitob an-najot" asarlarida shakllantirgan inson tabiatiga oid ta'limotni hamda Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig"idagi kamolot kontsepsiyasini ketma-ket tahlil etgan. Ismatova S.S. esa Sharq mutafakkirlari ta'limotiga asoslanib o'quvchi-yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini rivojlantirish imkoniyatlarini o'rganib, ularning pedagogik merosida aqliy, axloqiy va jismoniy tarbiyaning uyg'unligi g'oyasi markaziy o'rin tutishini ta'kidlagan [5].

Dadaboyeva M.A. Sharq mutafakkirlarining axloqiy qarashlarini o'rganib, ushbu merosta inson kamolotining asosi sifatida uchta muhim faktorni — ilm, amal va axloqiy poklanishni — ajratib ko'rsatgan [6]. Temirov A.I. esa Sharq mutafakkirlarining ta'lim-tarbiyaga oid ma'naviy va axloqiy qarashlarini tizimli tahlil qilib, ular tomonidan ilgari surilgan pedagogik g'oyalarning ilmiy asoslilikini isbotlagan [9]. Yabbarbergenova Sh.A. va Jumabaeva E.M. tomonidan olib borilgan qo'shma tadqiqotda Sharq mutafakkirlarining tarbiya haqidagi qarashlari inson kamoloti nuqtai nazaridan o'rganilib, ularning didaktik qimmatini ko'rsatilgan [7]. Jumaboyev

N.P. Sharq pedagogikasida go'zallik va axloqiy tarbiyaning o'zaro bog'liqligini badiiy ta'lim jarayoni misolida tahlil qilib, estetik va axloqiy tarbiyaning bir-biridan ajralmasligi g'oyasini asoslab bergan [2].

G'aniboyev B. va Omonova M.M. ning tadqiqotlari barkamol avlod tarbiyasida Sharq mutafakkirlarining o'rni masalasini ko'rib chiqib, bu merosning zamonaviy maktab amaliyoti uchun ahamiyatini baholagan [3]. Boboqulova M.M. va Muborakxon G. boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalashda Sharq mutafakkirlarining asarlaridan foydalanish metodikasini ishlab chiqib, ko'pgina axloqiy hikoyat va nasihatlariga boy adabiy asarlar yoshlar ongiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini empirik jihatdan ko'rsatib bergan [1]. Usmonova G.X. esa Sharq mutafakkirlarining ta'lim-tarbiya sohasiga qo'shgan hissalari haqida keng ko'lamli tahlil olib borgan [4]. Abdiyeva O.X. tomonidan Sharq mutafakkirlarining ta'limiy, tarbiyaviy va axloqiy qarashlarining ahamiyati ilmiy jihatdan talqin qilinib, ularning dolzarbligi asoslab berilgan [10].

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Sharq mutafakkirlarining axloqiy ta'limotida inson — faol, ijodkor va o'z-o'zini takomillashtiruvchi mavjudot sifatida talqin qilinadi. Komil inson g'oyasi — bu ta'limotning markaziy kategoriyasi bo'lib, aql, axloq, ilm va amalning uyg'unligi orqali erishiluvchi ideal sifatida ko'zda tutilgan. Bu yondashuv Sharq falsafasini G'arb pedagogikasidan tubdan farqlantiruvchi o'ziga xos xususiyat hisoblanadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Olib borilgan adabiyotlar tahlili natijasida Sharq mutafakkirlarining axloqiy tarbiyaga oid qarashlarida bir necha fundamental prinsiplar mavjudligi aniqlandi. Birinchi va eng muhim prinsip — axloqiy tarbiyaning ilm bilan uzviy bog'liqligi prinsipiga ko'ra, haqiqiy bilim insonga nafaqat aqliy, balki axloqiy kamolot yo'lini ham ko'rsatadi. Al-Forobiy ta'kidlaganidek, faqat ilm egallagan, lekin axloqan pok bo'lmagan inson fozil shaharga loyiq emas, chunki ilmning maqsadi insonni ezgulikka yetaklamoq, uni ijtimoiy jihatdan mas'uliyatli qilmoqdir. Bu g'oya zamonaviy ta'lim falsafasida ham o'z aksini topgan, chunki bugungi kunda ham nafaqat kognitiv, balki emosional va axloqiy intellekt tarbiyasi muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ikkinchi muhim prinsip — tarbiyada tabiiylik va asta-sekinlik prinsipida Ibn Sino o'z ifodasini topgan. Ibn Sino fikricha, insonning axloqiy fazilatlari unga tug'ma berilmagan, ular uzoq va tizimli tarbiya natijasida shakllanadi. Shu sababli tarbiyachi kuchli irodali, sabr-toqatli va psixologik bilimdonligi bilan ajralib turishi zarur. Ibn Sinoning bu yondashuvi zamonaviy rivojlanish psixologiyasi va pedagogik psixologiya qoidalari bilan to'liq mos keladi va uning ilmiy bashoratcorligini isbotlaydi [8]. Uchinchi prinsip — ijtimoiy muhit va namuna orqali tarbiya — Yusuf Xos Hojib tomonidan "Qutadg'u bilig" asarida batafsil yoritilgan bo'lib, unga ko'ra inson o'zi kuzatgan va muloqotda bo'lgan muhitning axloqiy darajasi darajasida shakllanadi. To'g'ri aytilgan shu: inson o'zinikini ko'radi va o'zinikiga o'xshaydi.

Alisher Navoiyning axloqiy-tarbiyaviy kontseptsiyasi esa Sharq merosining eng mukammal sintezi sifatida e'tirof etiladi. Navoiy asarlarida axloqiy tarbiyaning estetik, ruhiy va ijtimoiy o'lchamlari bir butun tizim sifatida namoyon bo'ladi. Uning she'riyati va nasrida ilgari surilgan "kamil inson" ideali — insondagi barcha eng oliy fazilatlarning, ya'ni aql, dil, ezgulik va go'zallikning uyg'unlashgan ifodasidir. Jumaboyev N.P. ta'kidlaganidek, Navoiy merosida axloqiy va estetik tarbiya bir-birini to'ldiruvchi jarayon sifatida talqin qilinadi, bu esa bugungi san'at va adabiyot darslarining tarbiyaviy potensialini to'g'ri baholash imkonini beradi [2].

Zamonaviy kontekstda Sharq mutafakkirlarining axloqiy ta'limotini o'rganish bir qator muhim xulosalarga olib keldi. Xolmirzayeva S.N. ning tadqiqoti shuni ko'rsatdiki, Sharq renessansi allomalarining axloqiy qarashlari zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimi uchun ham nazariy, ham amaliy jihatdan muhim manba bo'lib xizmat qilishi mumkin [8]. G'aniboyev B. va Omonova M.M. ushbu merosning yoshlar tarbiyasida qo'llanilishi haqida yozib, milliy-ma'naviy qadriyatlarga asoslangan tarbiya modelini taklif etganlar [3]. Abdiyeva O.X. esa Sharq mutafakkirlari merosining ta'limiy, tarbiyaviy va axloqiy jihatlari bir-biridan ajralmasligini, ularni kompleks holda o'rganish zarurligini asoslab bergan [10].

Shunday qilib, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Sharq mutafakkirlarining axloqiy tarbiyaga oid qarashlari zamonaviy ta'lim uchun dolzarb, ilmiy jihatdan asosli va amalda qo'llanilishi mumkin bo'lgan manba hisoblanadi. Bu meros G'arb pedagogikasida yetarlicha ishlanmagan individual va jamoa axloqi, ma'naviy o'z-o'zini takomillashtirish, ichki va tashqi tarbiyaning uyg'unligi kabi masalalarni yoritishda alohida ahamiyat kasb etadi. Boboqulova M.M. va Muborakxon G. o'tkazgan tadqiqot ham shuni tasdiqlagan: boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlashda Sharq mutafakkirlarining axloqiy hikoyatlari va nasihatlaridan foydalanish o'quvchilarning axloqiy shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi [1].

Sharq mutafakkirlarining axloqiy tarbiyaga oid qarashlarida alohida e'tiborga loyiq bo'lgan yana bir muhim jihat — bu tarbiya jarayonining uzluksizligi va bosqichlilik tamoyilidir. Allomalar insonning axloqiy kamoloti bir marta erishiladigan holat emas, balki umr bo'yi davom etadigan jarayon ekanligini ta'kidlaganlar. Bolalik, o'smirlik, yoshlik va voyaga yetganlik har biri o'ziga xos tarbiyaviy vazifalarni o'z ichiga oladi. Bola ongiga ezgulik urug'ini ekish uning kelajakdagi butun hayot yo'lini belgilaydi, degan g'oya Sharq pedagogikasining o'zagini tashkil etadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, Sharq mutafakkirlarining ta'limotida uzluksiz ta'lim konsepsiyasi va hayot davomida o'rganish g'oyasi zamonaviy andragogika va pedagogikadan ancha oldin ilmiy jihatdan asoslab berilgan, deyish mumkin.

Tadqiqotning yana bir muhim natijasi shundaki, Sharq mutafakkirlari axloqiy tarbiyada jamiyat va davlatning mas'uliyatini ham alohida ko'tarib chiqqanlar. Faqat oila yoki maktab emas, balki butun ijtimoiy muhit, hukmronlar siyosati va davlat boshqaruvi ham insonning axloqiy shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi, degan g'oya ularning siyosiy-falsafiy asarlarida markaziy o'rin egallaydi. Al-Forobiyning fozil shahar kontsepsiyasi, Kaykovusning hukmdorlarga qaratilgan nasihatlar, Navoiyning ijtimoiy adolat haqidagi baytlari — bularning barchasi axloqiy tarbiyaning shaxsiy doiradan chiqib, ijtimoiy-siyosiy o'lchamga ega bo'lishini ko'rsatadi. Bu yondashuv zamonaviy fuqarolik tarbiyasi va ijtimoiy mas'uliyat kontsepsiyalari bilan chuqur uyg'unlik kasb etadi va mazkur merosning hozirgi zamonda ham dolzarbligini yaqqol isbotlaydi.

Sharq mutafakkirlarining axloqiy ta'limotini chuqurroq o'rganish jarayonida yana bir muhim xususiyat ko'zga tashlanadi: ular axloqiy tarbiyada ichki motivatsiya va vijdon ovozigacha tashqi nazorat va jazodan ko'ra katta ahamiyat berganlar. Ya'ni, haqiqiy axloqiy inson — bu qoidalariga majburlanib emas, balki o'z ichki e'tiqodi va ma'naviy qoniqishi tufayli ezgu yo'ldan yuradigan kishidir. Bu yondashuv zamonaviy psixologiyada keng o'rganilayotgan ichki motivatsiya nazariyasi bilan to'liq mos keladi va Sharq mutafakkirlarining inson psixologiyasini qanchalik chuqur tushunganligini isbotlaydi. Shaxsning o'zini-o'zi boshqarish qobiliyatini rivojlantirish, vijdon tuyg'usini kuchaytirish va axloqiy o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmalarini shakllantirish — bularning barchasi Sharq pedagogik merosida aniq va izchil tizim sifatida bayon etilgan bo'lib, bu tizim zamonaviy ta'lim uchun kuchli metodologik asos bo'lib xizmat qila oladi.

Tadqiqot davomida Sharq mutafakkirlarining axloqiy ta'limotida tilning va so'zning tarbiyaviy kuchiga alohida e'tibor qaratilganligi ham aniq ko'rindi. Navoiy, Ibn Sino va Al-Forobiy asarlarida insonning nutq madaniyati, so'z tanlov qilish mahorati va muloqot axloqi alohida tarbiyaviy kategoriya sifatida ko'rib chiqiladi. Yolg'on gapirishdan saqlanish, ortiqcha so'zdan tiyilish, boshqalarni hurmat bilan tinglay bilish — bularning barchasi axloqiy barkamollikning tashqi ko'rinishlari sifatida talqin qilinadi. Zamonaviy ta'limda kommunikativ kompetentlikka katta e'tibor qaratilayotgan bugungi sharoitda Sharq mutafakkirlarining bu g'oyalari yangicha mazmun kasb etadi va muloqot madaniyatini tarbiyalash bo'yicha zamonaviy dasturlarni milliy an'analar asosida boyitish imkonini beradi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot davomida Sharq mutafakkirlarining axloqiy tarbiyaga oid qarashlarini tahlil qilish asosida bir qator muhim xulosalar shakllandi. Birinchidan, Sharq mutafakkirlari axloqiy tarbiyani insonning barcha hayot sohalari — shaxsiy, oilaviy, ijtimoiy va fuqarolik hayoti — bilan uzviy bog'liq holda ko'rib chiqqanlar va bu yaxlit yondashuv zamonaviy pedagogikada

tushunilayotgan "ta'limda butunlikni ta'minlash" prinsipiga mos keladi. Ikkinchidan, ushbu ta'limotda axloqiy tarbiya faqat qoidalar yig'indisi sifatida emas, balki shaxsning ichki kamoloti, o'z-o'zini anglash va boshqalarga nisbatan mas'uliyatli munosabat sifatida talqin qilinadi. Bu yondashuv zamonaviy ijtimoiy-emosional ta'lim konseptsionalari bilan hamohangdir. Uchinchidan, Sharq mutafakkirlari axloqiy tarbiyada o'qituvchining roli va shaxsiy namunasiga katta ahamiyat berganlar, bu esa zamonaviy pedagogik faoliyat uchun ham dolzarb metodologik ko'rsatma sifatida xizmat qiladi.

Usmonova G.X., Dadaboyeva M.A. va Temirov A.I. ning tadqiqotlari shuni tasdiqlaydi: Sharq mutafakkirlari merosidagi axloqiy ta'limot zamonaviy ta'lim-tarbiya muassasalari uchun metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ular tomonidan ishlab chiqilgan axloqiy tarbiya modeli nafaqat milliy xususiyatlarga mos keladi, balki universal insoniy qadriyatlarni ham o'zida aks ettiradi. Kelgusida ushbu merosni o'rganishni kuchaytirish, uni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish va ta'lim muassasalarida amalda qo'llash bo'yicha aniq dasturlar ishlab chiqish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Boboqulova M.M., Muborakxon G. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalashda Sharq mutafakkirlarining asarlaridan foydalanish // Herald Qo'qon Universiteti Xabarnomasi. — 2021. — B. 15–25. — URL: https://herald.kokanduni.uz/index.php/public_html/article/view/440
2. Jumaboyev N.P. Sharq pedagogikasida go'zallik va axloqiy tarbiya: badiiy ta'lim jarayonida qo'llash imkoniyatlari // Worldly Journals. — 2025. — B. 8–18. — URL: <https://worldlyjournals.com/index.php/ztdvdq/article/view/11988>
3. G'aniboyev B., Omonova M.M. Barkamol avlodning tarbiyasida Sharq mutafakkirlarining o'rni // Tadqiqotlar.uz. — 2024. — B. 5–15. — URL: <https://tadqiqotlar.uz/new/article/view/3538>
4. Usmonova G.X. Sharq mutafakkirlarining ta'lim-tarbiya borasida qo'shgan hissalarini // International Journal of Scientific Researchers. — 2025. — B. 3–14. — URL: <https://worldlyjournals.com/index.php/IJSR/article/view/12560>
5. Ismatova S.S. Sharq mutafakkirlarining ta'limoti asosida o'quvchi-yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyasini rivojlantirish imkoniyatlari // World of Science. — 2023. — Vol. 6, No. 12. — B. 25–38. — URL: <https://bestpublication.org/index.php/wos/article/view/9046>
6. Dadaboyeva M.A. Sharq mutafakkirlarining axloqiy qarashlari // Educational Research in Universal Sciences. — 2023. — B. 12–20. — URL: <https://erus.uz/index.php/er/article/view/5108>
7. Yabbarbergenova Sh.A., Jumabaeva E.M. Sharq mutafakkirlarining tarbiya haqidagi qarashlari va inson kamolotidagi ahamiyati // Innovative Achievements in Science. — 2024. — Vol. 3, No. 26. — B. 7–18. — URL: <https://interonconf.org/index.php/rus/article/view/12092>
8. Xolmirzayeva S.N. Sharq renessansi davrida Sharq mutafakkirlarining axloqiy, siyosiy va falsafiy qarashlari va ularning yoshlar tarbiyasidagi o'rni // Worldly Journals. — 2024. — Vol. 8, No. 1. — B. 5–16. — URL: <https://worldlyjournals.com/index.php/wkc/article/view/2943>
9. Temirov A.I. Sharq mutafakkirlarining ta'lim-tarbiyaga oid ma'naviy va axloqiy qarashlari // Science Shine. — 2025. — Issue 9(44). — B. 320–330. — URL: <https://inlibrary.uz/index.php/science-shine/article/view/98861>
10. Abdiyeva O.X. Sharq mutafakkirlarining ta'limiy, tarbiyaviy va axloqiy qarashlarining ahamiyati // Journal of Namangan State Pedagogical Institute. — 2026. — B. 1–15. — URL: <https://journal.namspi.uz/public/file/2026013012111801.pdf>